

Adalah The Legal Center for Arab Minority Rights in Israel
عدالة المركز القانوني لحقوق الأقليات العربية في إسرائيل
عدالة המרכז המשפטי לזכויות המיעוט הערבי בישראל

22 בספטמבר 2005

ניתוח ראשוני של ארגון עדאלה את דו"ח מח"ש

מסקנות המחלקה לחקירות שוטרים במשרד המשפטים (להלן: מח"ש) בנוגע לארועי אוקטובר 2000, אשר התפרסמו ביום 18 בספטמבר 2005, מהוות כשלון חמור נוסף של רשויות אכיפת החוק בישראל בהתמודדות עם האחריות למות 13 אזרחים ערבים, ופציעתם של מאות נוספים, מירי שוטרים באוקטובר 2000.

אחת מההמלצות ועדת אור, בדו"ח אשר התפרסם ביום 1 בספטמבר 2003, היתה כי מח"ש תקיים חקירות לגבי הארועים בהם נורו 13 האזרחים למוות וכן לגבי מספר ארועים בהם נפצעו אזרחים¹.

בחינה ראשונית של דו"ח מח"ש, עוד קודם שיתאפשר לנו לעיין בחומר החקירה עצמו, מעלה כי אין בהסברי מח"ש כדי להצדיק את המסקנות התמוהות אליהן הגיעה, שהינן התוצאה העגומה של תפישה ערכית שגויה ומחדלים חמורים ועקביים של מח"ש מיום 1 באוקטובר 2000 ועד לפרסום דו"ח מח"ש ביום 18 בספטמבר 2005.

א. התפישה הערכית שבבסיס דו"ח מח"ש

1. דו"ח מח"ש מנתח את שיקול דעת השוטרים החשודים בהרג לפי מסגרת נורמטיבית המתאימה לצבא העומד מול אויב ולא למשטרה העומדת מול אזרחים. כידוע, הספרות המשפטית מבחינה בין שיקול הדעת של שוטרים לזה של חיילים במצבי לחימה וזאת בשל ההבדלים בין תפקידה של המשטרה, שהיננו שמירה על שלום הציבור והסדר הציבורי, לבין תפקידו העיקרי של הצבא במצב לחימה, שהיננו הכרעה והכנעה של האויב.
2. דו"ח מח"ש מסתמך על שני פסקי דין², הדנים בהיקף סמכויותיו של מפקד צבאי בתנאי קרב וקובעים, כי למפקד הצבאי מוקנה שיקול דעת רחב. מלבד הטעות המשפטית הבוטה בשימוש במסגרת נורמטיבית שאיננה רלבנטית לענייננו וההתייחסות אל השתיים כאילו הן זהות, הרי שעצם ההסתמכות על פסקי דין אלו מצביעה על התפישה הערכית המסוכנת של מח"ש.

¹ דו"ח ועדת אור, עמ' 766, פסקה 11.

² בע/177/79 סגן אבי נ' התובע הצבאי הראשי (להלן: פרשת סגן אבי), בית הדין הצבאי לערעורים (לא פורסם), ובג"ץ 4550/94 נסים אישה נ' היועמ"ש לממשלה ואח', פ"ד מט (5) 859 (להלן: פרשת אישה).

3. לשיטת מח"ש, המציאות שנתקלו בה השוטרים ומפקדיהם בתחילת אוקטובר 2000 היתה מציאות של מלחמה. עמד על כך ראש מח"ש, עו"ד הרצל שבירו, בראיון שהתפרסם בעיתון "הארץ" ביום 21 בפברואר 2005 שם קבע, כי "זו היתה סמי-לחימה"³. בדו"ח מח"ש עצמו מצויין, כי המשטרה נתקלה במציאות של הפרות סדר חמורות, אלימות קשה ותחושת אי וודאות⁴ ומיד מצוטטים דברי בית הדין הצבאי לערעורים בפרשת סגן אבי המתייחסת לתפקוד של מפקד צבאי בתנאי קרב:

"צריך להדגיש במיוחד את הבעייתיות הכרוכה בתהליך הבחירה בין דרכי פעולה ותגובה, את השפעת תנאי הלחץ על תפקודו של אדם, ואת העובדה כי בתנאי קרב מוטל עומס אחריות גדול יותר ואתו סמכויות החלטה, לעיתים מכריעות על המפקד בזירה...". (ההדגשה לא במקור)

4. בהתאם לתפישה ערכית זו של מח"ש, הדו"ח בוחן את התנהגות השוטרים בעת אירועי אוקטובר 2000, כאילו היו חיילים הנמצאים בקרב מול האויב והיא השולטת על מעשי ומחדלי מח"ש בהתמודדות עם חקירת הארועים. תפישה ערכית זו מהווה הסבר לכך שמח"ש לא פתחה בחקירה מיידית בסמוך לאירועים ואף לא לאחר מכן, וזאת ככל הנראה בטענה, הבעייתית מבחינה משפטית לכשעצמה, כי אין להפריע לחיילים בביצוע משימתם מול האויב.

5. יתר על כן, תפישה ערכית זו היא שהינחתה את מח"ש בכל התנהלותה בהקשר לארועי אוקטובר 2000. היא מסבירה את הכשרתה את כל מעשי השוטרים, ובכלל זה ירי שקטל חיי אדם. היא מסבירה את הכשרת השימוש בצלפים לצורך פיזור הפגנות, שהרי על פי תפישה זו המטרה היא לא רק לפזר את ההפגנה אלא גם להכריע ולהכניע את המפגינים.

6. תפישה ערכית זו היא שאיפשרה למח"ש לאמץ את גרסת השוטרים החשודים, כי פעלו בסכנת חיים, שהרי באם המדובר במצב של קרב הרי שברור כי יש להאמין לשוטרים כי לפי תפיסתם הסובייקטיבית הם פעלו במצב של סכנת חיים, וזאת על אף העדרן של ראיות כלשהן התומכות בכך, ועל אף קיומן של ראיות הסותרות את פרשנותם של השוטרים למציאות.

7. תפישה ערכית זו עומדת בבסיס ההחלטה שלא להגיש כתבי אישום נגד מי מהשוטרים. כך, בקובעה, כי הירי של גיא רייף היה מוצדק, מסתמכת מח"ש⁵ על פסק דין שניתן בפרשת אישה, העוסק בשקול דעת בעת פעילות צבאית ולא משטרתית. בפרשת אישה דן בית המשפט העליון בסוגיית העמדה לדין פלילי של חיילים בגין התרשלות בעת פעילות מבצעית ופסק:

"לפני נקיטה בהליך פלילי נגד מפקד קרבי בגין התרשלות במהלך פעילות מבצעית, יש לשקול את המשמעות הכללית הנובעת לצעד מסוג זה. יש חשש אמיתי, כי הנקיטה בהליך פלילי, בגין טעות בשיקול דעת או רשלנות קלה במהלך מבצע, תביא דווקא לפגיעה בצבא... יתר על כן, הטלת אחריות פלילית על כתפיו של מפקד

³ <http://www.haaretz.co.il/hasite/pages/ShArtPE.jhtml?itemNo=542840>

⁴ דו"ח מח"ש, עמ' 35.

⁵ שם, עמ' 34.

המוביל מבצע צבאי, עלולה להביא לשיבוש הפעילות ולא עמידה במשימה... הטלת אחריות פלילית במקרים האמורים עלולה להביא, אפוא, לנטל נוסף, בלתי מוצדק, על שדרות הפיקוד"⁶.

8. על התפיסה הערכית הרואה באזרחים הערבים כאויב, התריעה ועדת אור בקובעה:

"... חשוב לפעול על מנת לעקר תופעות של דעות קדומות שליליות שנתגלו, גם אצל קציני משטרה ותיקים ומוערכים, כלפי המגזר הערבי. המשטרה חייבת להטמיע בקרב שוטריה את התובנה, כי הציבור הערבי בכללו אינו אויב שלהם, וכי אין לנהוג בו כאויב"⁷.

למרות דבריה הברורים של ועדת אור, מדו"ח מח"ש עולה כי לא הטמיעה את המסר והמשיכה לאחוז בתפישתה המסוכנת.

9. התפישה הערכית המסוכנת של מח"ש היוותה את מצע הגידול עליו התפתחו מחדליה החמורים בכל האמור בקיום חובתה על פי דין בחקירת ארועי אוקטובר 2000, כפי שיפורט להלן.

ב. המחדלים החמורים העולים מדו"ח מח"ש:

אי קיום חקירות בסמוך לארועי אוקטובר 2000

10. מח"ש לא פתחה בחקירה מיד לאחר התרחשותו של כל אחד ממקרי המוות באוקטובר 2000, על אף שהיה ברור שהמדובר באזרחים שנורו למוות על ידי שוטרים. טענת מח"ש כאילו המצב ששרר אותה העת הוא שמנע את הפתיחה בחקירות אין בה ממש, שהרי אף אם תתקבל, הרי שהיא חלה על עשרת הימים הראשונים של אוקטובר 2000, לכל היותר.

11. יתר על כן, מח"ש לא ביצעה פעולות חקירה אף מול המשטרה ובכלל זה זיהוי השוטרים שהיו מעורבים בכל אחת מזירות המוות, תפיסת כלי נשק וכדומה. יצויין, כי החל מאוקטובר 2000 פנה מרכז עדאלה פעמים רבות ליועץ המשפטי לממשלה ולמח"ש, בדרישה לפתוח בחקירה נגד האחראים להרג האזרחים הערבים ואולם ללא הועיל.⁸

אי קיום חקירות בטענה של קיומה של ועדת אור

12. מח"ש לא קיימה חקירות בדבר כל אחד ממקרי המוות באוקטובר 2000, על אף שבנסיבות העניין, היה זה ברור כי קיים לכל הפחות חשד שהמדובר במוות בלתי טבעי שנגרם מירי שוטרים על אזרחים. בדו"ח מח"ש נטען, כי אי קיום החקירות לאחר מינוי ועדת אור היה בהתאם להנחיית פרקליטת המדינה דאז, עדנה ארבל. מעבר לבעייתיות המשפטית שבתוכנה של הנחייה זו, הרי שהטענה כי ההנחייה היא שמנעה את קיום החקירות הינה חסרת הגיון.

⁶ פרשת אישה, עמ' 866 - 868.

⁷ דו"ח ועדת אור, עמ' 768, פסקה 15.

⁸ לפירוט המכתבים ראו: "פניות עדאלה למח"ש וליועץ המשפטי לממשלה בעניין הרג האזרחים" ואת

הקישורים המופיעים ב: <http://www.adalah.org/heb/pressreleases/mahashcores.html>

ועדת אור מונתה רק ביום 8 בנובמבר 2000, קרי מעל לחודש לאחר מקרה המוות הראשון, ואילו הדין, שבעקבותיו ניתנה הנחיית פרקליטת המדינה, התקיים רק ביום 9 במאי 2001, קרי ששה חודשים לאחר מינוי ועדת אור⁹. מדוע אם כן נמנעה מח"ש מלקיים חקירות במהלך כל התקופה שמראשית אוקטובר ועד למתן ההנחייה?!

13. יתר על כן, כפי שפורט לעיל, פנה מרכז עדאלה אל היועץ המשפטי לממשלה ואל מח"ש¹⁰ בסוגיה זו פעמים רבות החל באוקטובר 2000. כך לדוגמה במכתב של ארגון עדאלה אל היועץ המשפטי לממשלה ואל ראש מח"ש, מיום 5 בנובמבר 2000, בו התבקשו להפעיל את סמכותם ולהורות על קיום חקירות, פורטה חובתה החוקית של מח"ש לחקור את כל אחד ממקרי הירי אשר קטלו את 13 האזרחים הערבים באוקטובר 2000 ואשר פצעו מאות אזרחים וצויין, כי:

"לדעתנו מתקיים חשד, לפחות, בדבר קיום עבירה מצד השוטרים היורים ושולחיהם אשר נתנו את ההוראה לירות. במקרה זה הסמכות לפתוח בחקירה נגד השוטרים כמוה כמו חובה לעשות כן. כך קבע בית המשפט העליון בבג"ץ 297/82 ברגר ואח' נגד שר הפנים, פ"ד לו (3) 29, 45-47..."¹¹.

אי קיום חקירות לאחר פרסום דו"ח ועדת אור

14. גם לאחר פרסום דו"ח ועדת אור לא החלה מח"ש בחקירות באופן מיידי ורציני. במשך חודשים ארוכים התמהמהו במח"ש בטענה, כי עליהם ללמוד את החומר שהועבר מוועדת אור.

15. יצויין, כי בין מי שמונו לסייע לחברי ועדת אור באיסוף החומר ובגביית העדויות, היו עובדי מח"ש, שהושאלו לוועדת אור לתקופת פעילות הועדה וחזרו לעבוד במח"ש לאחר מכן, ולא יכול להיות ספק בדבר בקיאותם והתמצאותם בחומר ובכל פרטיו.

16. את מחדלה המוחלט של מח"ש בקיום חקירות לאחר פרסום דו"ח ועדת אור אישר, הלכה למעשה, בא כוחה של מח"ש, עו"ד למברגר, במהלך הדיון שהתקיים בבית משפט השלום בעכו ביום 28 בפברואר 2005 בבקשת מח"ש להוציא את גופתו של אסיל עאסלה מהקבר, באומרו:

"התשתית העובדתית שעומדת בבסיס הבקשה, זו התשתית שאליה הגיעה ועדת אור. לא המצאנו דבר ולא הוספנו דבר".

17. יצויין, כי על מחדליה של מח"ש עמד כבר ביום 1.9.2004, שנה לאחר פרסום דו"ח ועדת אור, שופט בית המשפט העליון (בדימוס) תיאודור אור, שאמר במהלך הרצאה שנתן באוניברסיטת תל-אביב את הדברים הבאים:

"ככלל, המחלקה לחקירות שוטרים לא גבתה ראיות ביחס לאירועים שבהם נהרגו אזרחים, לא אספה ממצאים בשטח, ולא ניסתה, סמוך להתרחשות האירועים, לאתר

⁹ דו"ח מח"ש, עמ' 5 וכן נספח ה' לדו"ח.

¹⁰ ראו הערה 8 לעיל.

¹¹ שם.

מי היו השוטרים המעורבים בהם... המלצתה של ועדת החקירה הייתה, שתתקיים חקירה של מח"ש בשורה של אירועים, כולל אירועים שבהם מצאו את מותם 13 אנשים. הכוונה הייתה, שלאור החקירה יוחלט אם להגיש כתבי אישום וכנגד מי. והנה מתברר, שעד כה טרם נקבעו מסקנות אם יש להגיש כתבי אישום לגבי אף אחד מן האירועים שהועברו לחקירת מח"ש. הוסבר, כי הסיבה לכך הייתה נעוצה בבעיות של כוח אדם במח"ש, וכי רק כשהתקבלה עזרה בכוח אדם זורז קצב החקירה. נוכח התוצאות הקשות של האירועים שנדרשה בהם חקירת מח"ש, נוכח העובדה שהעדויות שגבו חוקרים מטעם הוועדה והוועדה עצמה היו גלויות כל העת בפני הכל, כולל בפני חוקרי מח"ש, וזאת כבר במהלך עבודת הוועדה, ונוכח העובדה שחלפה כבר שנה מאז ניתנו ההמלצות בדו"ח הוועדה, מצער הדבר שלא נעשה עד כה יותר במסגרת חקירת מח"ש".

אי ביצוע נתיחות בגופות ההרוגים

18. מח"ש לא יזמה קיום נתיחות בגופות ההרוגים מיד לאחר המוות, וזאת על אף חובתה בדין, כגוף החוקר, לעשות כן בכל מקרה של חשד למוות בלתי טבעי, ובכלל זה ליזום פניה לבית משפט וקבלת צו שיפוטי לביצוע הנתיחה במקרה של אי הסכמת משפחת הקרובן.
19. בהקשר זה יצויין, כי בניגוד לנטען בדו"ח מח"ש, כאילו חוסר היכולת לבצע נתיחות נבע בין היתר מכך ש"כמעט בכל המקרים, המשפחות ערכו את ההלוויות בטווח של שעות ספורות מהאירוע"¹², הרי שלמעשה רוב רובן של ההלוויות התקיימו יממה או יותר לאחר המוות, ובחלק מהמקרים הגופות שוחררו מבית החולים לקבורה בלא שבוצעה בהם נתיחה על פי הוראה מפורשת בכתב שניתנה לבית החולים על ידי מח"ש באמצעות המשטרה¹³.
20. באשר לטענת מח"ש, כי פנתה למשפחות ההרוגים בבקשה, כי יסכימו להוצאת גופות יקיריהן מהקבר לצורך ביצוע נתיחה וכי סירוב המשפחות מנע את האפשרות לזהות את היורים, הרי שלמעשה, מח"ש פנתה רק לארבע ממשפחות ההרוגים ואף זאת לאחר שחלפו שנים רבות ממותם.
21. בהקשר זה יצויין, כי למרות שבגופות של ארבעה מההרוגים בוצעו נתיחות בסמוך לאחר המוות, ודו"חות הנתיחה היו בידי מח"ש, לא הוביל הדבר לזיהוי היורים ע"י מח"ש. כיצד ניתן בנסיבות אלו לצפות ממשפחות שכולות להסכים לצעד כה פוגעני כמו הוצאת גופת יקירם מקברה שנים לאחר המוות?
22. ארבע המשפחות לא נתנו את הסכמתן לפגיעה הקשה בכבוד המת וברגשותיהן וזאת לאחר שמח"ש סירבה ליתן להם מידע המאשר, כי מח"ש מיצתה את כל פעולות החקירה האפשריות והוצאת הגופה מהקבר לאחר חלוף זמן כה רב מהמוות, היא בבחינת צעד חקירה אחרון וכן חוות דעת מקצועית המאשרת כי הוצאת הגופה מהקבר תביא בסבירות גבוהה לזיהוי היורה.

¹² דו"ח מח"ש, עמ' 3.

¹³ ראו: <http://www.adalah.org/features/mahashpressconf/lettertohospital.JPG>

23. כך, בתגובה שהוגשה ע"י עדאלה במאי 2005 על בקשת מח"ש להוצאת גופתו של אסיל עאסלה מהקבר הובהר, כי בנוסף לכאב העצום שצעד זה יגרום למשפחה, קשה להניח שהוא יוביל לחקר האמת, מה גם שבבקשת מח"ש עצמה הובהר כי ייתכן שהוצאת הגופה לא תאפשר להגיע למיצוי האמת¹⁴. יתר על כן, פניית מח"ש להוצאת הגופות מקברן, שנים רבות לאחר המוות, הינה חסרת תקדים ומנוגדת לפסיקת בית המשפט העליון, אשר הגנה בעקביות על הזכות לכבוד המת ולכבוד ולרגשות משפחתו, במיוחד בהקשר לבקשה להוצאה של גופה מהקבר¹⁵.

הכשרת ירי הצלפים

24. השימוש שעשתה המשטרה בירי צלפים באוקטובר 2000 גבה חיים של לפחות אדם אחד, מסלח אבו ג'ראד, ולפציעתם של רבים אחרים¹⁶.

25. סוגיית השימוש בצלפים לפיזור הפגנות, היתה מהסוגיות המרכזיות והמשמעותיות ביותר שנבחנו על ידי ועדת אור. ועדת אור קבעה, כי:

"...ירי של אש חיה, לרבות ירי על ידי צלפים, אינו אמצעי לפיזור המון על ידי המשטרה. ירי חי הוא אמצעי לטיפול במצבים מיוחדים, כמו מצב של סכנת חיים ממשית ומיידית, או של חילוץ בני ערובה"¹⁷.

26. מעבר לקביעה נורמטיבית זו, קבעה ועדת אור, אשר כידוע כללה שופט בית משפט עליון ושופט בית משפט מחוזי ואשר בחינת ראיות הינה מומחיותם, כי בכל המקרים בהם נעשה שימוש בצלפים באוקטובר 2000, הן באום אל-פחם והן בנצרת, לא היתה לכך הצדקה:

"לא היתה לכך הצדקה, באשר השימוש בו נעשה בנסיבות בהן לא היתה סכנת חיים מיידית ממשית שהצדיקה ירי של אש חיה"¹⁸.

27. ועדת אור קבעה עוד, כי לא היה תקדים לשימוש בצלפים נגד מפגינים בישראל, כי באוקטובר 2000 ירי הצלפים היה למטרת הרתעה¹⁹ והסיקה מסקנות בדבר אחריותם של אליק רון, משה ולדמן ושמואל מרמלשטיין להפעלת הצלפים.

28. דו"ח מח"ש, לעומת זאת, קובע ביחס לירי הצלפים באום אל-פחם, כי **"לא ניתן לסתור את טענת המעורבים בארוע זה, לפיה ירי הצלפים נועד להתמודד עם סכנה ממשית ומיידית שבה היו מצויים..."²⁰** ובדומה באשר לירי בנצרת²¹. עוד קובע דו"ח מח"ש, כי לא ניתן לקבוע, כי

¹⁴ ראו הערה 8 לעיל.

¹⁵ בג"ץ 754/03 בני משפחת שרחה יוסף ז"ל נ' כבוד השופט דוד מינץ, פ"ד נו (5) 817, 825, וכך האסמכתאות המובאות שם.

¹⁶ דו"ח ועדת אור, עמ' 481, פסקה 91.

¹⁷ שם, עמ' 775, פסקה 32.

¹⁸ שם, עמ' 500, פסקה 119.

¹⁹ שם, עמ' 472-473, פסקה 75.

²⁰ דו"ח מח"ש, עמ' 69.

החלטתו של אליק רון לעשות שימוש בירי צלפים היתה שלא כדין²² וכך אף באשר למשה ולדמן²³ ולשמואל מרמלשטיין²⁴.

הכשרת ירי אש חיה

29. דו"ח מח"ש סותר את ממצאי ועדת אור גם בסוגיית השימוש בירי אש חיה על מפגינים ע"י שוטרים. דו"ח ועדת אור קובע מפורשות, כי גיא רייף ירה בסחינין אש חיה בלא הצדקה וכי **"קרוב לוודאי שהירי של רייף הוא שפגע בשני המנוחים אבו סאלח וגנאים והוא שגרם למותם"**²⁵ וכי רייף **"לא היה מצוי בסכנת חיים מיידית וממשית אשר הצדיקה ירי של אש חיה"**²⁶. עוד קבעה ועדת אור, כי אין ממש בטענה ששוטרים שהיו בצומת תרדיון הם שפגעו בעימאד גנאיים ווליד אבו סאלח²⁷.

30. לעומת זאת דו"ח מח"ש קובע, כי **"התקדמותם של המתפרעים לעבר רייף, יצרה סכנה ממשית ומיידית לפגיעה בו כפי שאכן ארע. אנו סבורים כי סכנה זו הצדיקה שימוש בירי חי, אם כי זאת רק לאחר שנעשה שימוש באמצעים פוגעניים פחות"**²⁸, כי רייף ירה אש חיה רק לאחר שאמצעים הפוגעניים פחות אלו והוא **"נאלץ להשתמש בירי חי"**²⁹ וכי **"לא ניתן לשלול כי המנוחים והפצוע הנוסף נפגעו כתוצאה מירי שבוצע מאזור הצומת"**³⁰.

31. בדומה דו"ח ועדת אור קובע, כי משה ולדמן, מפקד מרחב העמקים:

"נתן פקודת אש לכוח, בלא שנתן דעתו במידה מספקת לסיכון הטמון בירי של אש חיה לעבר אזרחים. כתוצאה מסתברת של מחדל זה, בוצע על ידי שוטרים ירי של אש חיה, אשר גרם לפציעות קשות של אזרחים ואף למותו של אזרח אחד לפחות"³¹.

קרי, ועדת אור קבעה, כי ולדמן הוא שנתן את הוראת הפתיחה באש ומכאן, כי הוא נושא באחריות למותו של ויסאם יזבק ויתכן כי גם למותו של עומר עכאווי.

32. לעומת זאת דו"ח מח"ש קובע, כי לא ניתן **"להצביע על מפקד בשטח שנתן את הוראות הפתיחה באש, אם בכלל ניתנו הוראות אלה, ומה בדיוק כללו אותן הוראות"**³².

²¹ שם, עמ' 71-72, וכן בעמ' 76.

²² שם, עמ' 72.

²³ שם, עמ' 76.

²⁴ שם, עמ' 80.

²⁵ דו"ח ועדת אור, עמ' 349, פסקה 72.

²⁶ שם, עמ' 752, פסקה 267.

²⁷ שם, עמ' 353, פסקה 74.

²⁸ דו"ח מח"ש, עמ' 33.

²⁹ שם, עמ' 34.

³⁰ שם, עמ' 29.

³¹ דו"ח ועדת אור, עמ' 738-739, פסקה 248.

³² דו"ח מח"ש, עמ' 86.

הכשרת ירי כדורים מצופי גומי

33. באשר לשימוש בירי כדורים מצופי גומי באוקטובר 2000, ממנו נהרגו שני בני אדם לפחות ונפצעו רבים, קבעה ועדת אור, כי:

"במהלך אירועי אוקטובר עשו כוחות המשטרה שימוש רב בירי של כדורי מתכת מצופי גומי (להלן: גלילוני גומי, או כדורי גומי או גומי). על פי הראיות שבפנינו ניתן לקבוע, במידה סבירה של ודאות, כי השימוש בתחמושת מסוג זה גרם למותם של שניים: המנוח ראמי גרה מכפר ג'ת והמנוח אחמד ג'בארין, אשר נהרג באום אל-פחם. לגבי מספר נפגעים נוספים אשר נהרגו באירועי אוקטובר... יתכן מאוד שכמה מהם מצאו את מותם כתוצאה מירי כדורי גומי. נוסף לכך, פצועים רבים נפגעו מפגיעות של קליעי גומי, חלקם באופן קשה"³³.

34. ועדת אור הצביעה על הפוטנציאל הקטלני שבשימוש בירי כדורים מצופי גומי³⁴, וקבעה כי:

"תקצר היריעה מלתאר את הראיות הרבות שבידי הוועדה אשר מהן עולה, כי השימוש בגלילוני הגומי באירועי אוקטובר נעשה במצבים הרחוקים עד מאוד מסכנת חיים... התמונה הכוללת היא, שבהתמודדות מול הפרות סדר במהלך האירועים עשו כוחות המשטרה, כדבר שבשגרה, שימוש ב"אמצעים", כפי שהדבר מכונה בעגה המשטרתית. אמצעים אלה כללו, כנדבך עיקרי, ולא פעם בלעדי, את גלילוני הגומי"³⁵.

35. ועדת אור קבעה, לגבי השימוש בכדורים מצופי גומי באוקטובר 2000, "כי ניתן להניח ברמה גבוהה של הסתברות, כי הדבר תרם להסלמתם של אירועים ולגרימתן של פגיעות שלא לצורך"³⁶. ועדת אור קבעה עוד, כי:

"קיימות בפנינו ראיות למכביר על כך שהשימוש שנעשה בירי גלילוני גומי חרג במובנים רבים ממסגרת ההנחיות המחייבות - הן בזהות נותן ההוראה לשימוש בגומי, הן באי שמירת מרחק המינימום הנדרש לפי ההנחיות ממטרת הירי, הן בשימוש בירי גומי שעה שהיו אמצעים מסוכנים פחות בהם היה ראוי להשתמש בהתאם לנסיבות והן בשימוש בירי גומי על ידי מי שלא היו רשאים לעשות בו שימוש"³⁷.

36. ועדת אור קבעה, כי אהוד ברק³⁸, שלמה בן עמי³⁹, יהודה וילק⁴⁰, אליק רון⁴¹ ומשה ולדמן⁴² היו מודעים לפוטנציאל הקטלני של השימוש בכדורים מצופי גומי, וכן לכך שבאירועי אוקטובר נעשה בו שימוש נרחב, לא מוצדק ובניגוד להוראות המשטרה וכי הם לא קיימו את חובתם למנוע זאת.

³³ דו"ח ועדת אור, עמ' 433, פסקה 1.

³⁴ שם, עמ' 604, פסקה 57.

³⁵ שם, עמ' 455, פסקה 51.

³⁶ שם, עמ' 605, פסקה 59.

³⁷ שם, עמ' 433, פסקה 1.

³⁸ שם, שם.

³⁹ שם, עמ' 634, פסקה 93.

⁴⁰ שם, עמ' 671, פסקה 152.

⁴¹ שם, עמ' 725, פסקה 230.

⁴² שם, עמ' 734, פסקה 243.

37. מח"ש לעומת זאת לא חקרה כלל את השימוש בכדורים מצופי גומי בטענה התמוהה, כי "על פי הנהלים שהיו תקפים במהלך ארועי אוקטובר, ניתן היה להשתמש באמצעי זה, בכפוף לתנאים מסוימים... ברור שסוגיה זו לא אמורה לעמוד לבדיקה במסגרת חקירה פלילית"⁴³ וזאת למרות שהממצאים החמורים של ועדת אור בהקשר לשימוש בכדורים מצופי גומי מחייבים על פניהם קיום חקירה פלילית בחשד לביצוע עבירות שונות על פרק י' לחוק העונשין ובכלל זה הריגה, גרימת מוות ברשלנות ועוד.

אי בחינה הולמת של הראיות

38. מדו"ח מח"ש עולה עוד, כי במקרים רבים העדיפה מח"ש את גרסאותיהם של השוטרים החשודים וכי די היה בקיומן של גרסאות סותרות של השוטרים ושל עדי הראייה הערבים בכדי להביא לכך שמח"ש תיקבע שלא ניתן להכריע בין הגרסאות.

39. יצוין, כי לועדת אור היתה מומחיות מובהקת בבחינתן ראיות, בהיותה מורכבת משופט בית משפט עליון ושופט בית משפט מחוזי, בניגוד למח"ש. בהקשר זה יצוין, כי על אף שמח"ש הינה יחידה של פרקליטות המדינה במשרד המשפטים, הרי שבפועל, כל מערך החקירות שלה מתבסס על חוקרים ואנשי מודיעין שהינם אנשי משטרה המושאלים למח"ש⁴⁴ וצפויים לשוב לשורות המשטרה עם סיום תקופת ההשאלה. מצב זה יוצר לכשעצמו בעייתיות רבה בכל האמור בעצמאות שקול הדעת המופעל על ידי חוקרי מח"ש ופוגע במראית פני הצדק.

40. כך, ועדת אור הסתמכה בקביעותיה בעניין אחריותו הישירה של גיא רייף למותם של וליד אבו סאלח ועימאד גנאיים על עדויות של שוטרים וכן על עדויות של מספר עדי ראיייה תושבי סחי'ין אותם תיארה כמהימנים ואת עדויותיהם כמדוייקות⁴⁵. דו"ח מח"ש לעומת זאת מטיל ספק במהימנותם של העדים ומעדיף את גרסתו של רייף⁴⁶.

41. בעניין אחריותו הישירה של השוטר ראשד מורשד למותו של רמי גרה קבעה ועדת אור, בהסתמך על הצלבת עדויות של עדים רבים, הן שוטרים והן תושבי ג'ת, כי:

"העובדות שבפנינו מצביעות על כך, שהירי של מורשד בוצע מאזור הפנצ'רייה ולא תוך כדי מנוסתו של מורשד לצומת. ירי זה גרם למותו של המנוח גרה. על פי הנסיבות, לא היה הירי מוצדק"⁴⁷.

⁴³ דו"ח מח"ש, עמ' 6.

⁴⁴ דו"ח מבקר המדינה 56א, עמ' 360.

⁴⁵ דו"ח ועדת אור, עמ' 349-350, פסקה 73.

⁴⁶ דו"ח מח"ש, עמ' 24.

⁴⁷ דו"ח ועדת אור, עמ' 308, פסקה 14.

42. עוד קבעה ועדת אור, כי קיימות ראיות לכך שהירי בוצע מטווח קצר וכן כי :

”אפילו היה ירי אחר של כדורי גומי בדיוק באותה שעה מהצומת - ועל כך אין בפנינו ראיות אמיןות - הרי שירי כזה לא היה יכול להיות אפקטיבי, וודאי לא קטלני, לגבי מי שנמצא בתחום תחנת הדלק, לנוכח המרחק של תחנת הדלק מהצומת (כ-90 מטר)”⁴⁸.

43. דו”ח מח”ש לעומת זאת נותן משקל מכריע לעדותו של אבי בר, מפקדו של ראשד מורשד, בדבר המקום בו היה רמי גרה בעת שנורה, למרות שהיא עומדת בסתירה לעדויות של תושבי גית⁴⁹. בכך מכשיר דו”ח מח”ש את הקרקע לקביעתו, כי לא ניתן לקבוע את המרחק ממנו בוצע הירי על רמי גרה⁵⁰ כי לא ניתן לשלול את האפשרות שהירי בוצע ע”י שוטר אחר⁵¹ וכי בנסיבות העניין היתה לשוטרים **”הסמכות לבצע ירי גומי לעברו...”**⁵².

44. תמיהות רבות עולות גם לגבי אופן בדיקת הראיות החפציות ע”י מח”ש. כך בעניין התרמיל שנמצא בזירה בה נהרג ויסאם יזבק בנצרת, אשר מח”ש החליטה לא לבצע לגביו בדיקת התאמה בליסטית⁵³. בדומה העיכוב הרב בבדיקת הקליע שפצע את מחמוד חושאן בכפר מנדא, אשר אף בעת פרסום דו”ח מח”ש טרם התקבלו תוצאות הבדיקות להשוואתו לכלי נשק שונים⁵⁴.

אי חקירת עבירות נוספות של שוטרים בהקשר לחקירת ארועי אוקטובר

45. דו”ח מח”ש מתעלם לחלוטין מהתנהגותם של שוטרים אשר מסרו גרסאות סותרות, סירבו לשתף פעולה עם החקירה, תיאמו עדויות, חיבלו בחקירת הארועים ועוד, למרות פלילותם הברורה ואינו ממליץ על נקיטת הליכים פליליים (לדוגמא בגין שיבוש הליכי משפט) ואף לא הליכים משמעתיים כנגד השוטרים המעורבים.

46. כך לדוגמא, מצויין בדו”ח מח”ש כי השוטר יצחק שמעוני, אשר היה אחד משלושה השוטרים שרדפו אחר אסיל עאסלה אל תוך מטע הזיתים שם נורה למוות, סירב לעבור בדיקת פולגרף⁵⁵. דו”ח מח”ש מצויין עובדה זו אך לא מסיק ממנה כל מסקנה.

47. בדומה, דו”ח מח”ש מתעלם לחלוטין ממצאי ועדת אור בעניין התערבותו של משה ולדמן בחקירת הירי שהרג את ויסאם יזבק ויתכן כי גם את עומר עכאווי לגביו קבעה ועדת אור, כי **”מפקד מרחב היה מעורב באופן פעיל בחקירת אירוע שבו תפקודו שלו היה צריך להיבדק -**

⁴⁸ שם, עמ' 307, פסקה 12.

⁴⁹ דו”ח מח”ש, עמ' 13.

⁵⁰ שם, עמ' 13-14.

⁵¹ שם, עמ' 10.

⁵² שם, עמ' 13.

⁵³ שם, עמ' 86.

⁵⁴ שם, עמ' 60.

⁵⁵ שם, עמ' 47.

ובפועל לא נבדק⁵⁶. דו"ח ועדת אור מתייחס בחומרה לעניין זה ומוצא כי ולדמן פעל בניגוד עניינים אישי, בשל מעורבותו האישית בארועים אלו⁵⁷.

48. יצוין, כי התראות על קיומה של תרבות שקר במשטרה ועצימת עיניים, ועל השלכותיה החמורות על שלטון החוק ואמון הציבור ניתנו כבר בשנת 1993 ע"י אברהם אדן, מבקר הפנים של המשטרה, אשר בדק את הטיפול המערכתי בתופעת אלימות שוטרים ופרסם דו"ח בו נקבע, כי:

"קיימת תסמונת המתבטאת בטפילת אשמת שווא מצד שוטרים כלפי אזרחים (או עבריינים) שאינה שולית לא מבחינת שכיחותה ובעיקר לא מבחינת הנזק שהיא גורמת למשטרה ולציבור"⁵⁸.

49. ועדת קרמניצר, אשר מונתה ע"י שר המשטרה בעקבות דו"ח אדן, התריעה אף היא על כך וקבעה, אף היא, כי:

"קורה גם ששוטרים בתגובה לתלונה או לכוונה להתלונן נגדם, מגישים תלונות נגד, שפרטיהן אינם תואמים את המציאות"⁵⁹.

50. בדומה, בדו"ח מבקר המדינה האחרון, אשר פורסם ביום 31 באוגוסט 2005 ובחן את פעילות מח"ש, נאמר, בין היתר, כי:

"הוועדות הציבוריות והחוקרים שעסקו בתופעת השימוש בכוח שלא כדין וההתנהגות הלא נאותה בקרב אנשי משטרה ציינו, שבמשטרה יש מסר כפול בכל הנוגע לאלימות שוטרים, שמתבטא בפער בין העמדה המוצגת בהדרכה הניתנת לשוטרים, המדגישה את גבולות השימוש בכוח, לבין עמדותיהם של המפקדים בשטח, שנוקטים מדיניות של "עצימת עיניים והסכמה בשתיקה"⁶⁰.

סיכום

51. עם פרסום דו"ח מח"ש התברר, כי הכשלים והמחדלים החמורים באופן פעולתה של מח"ש, עליהם התריע מרכז עדאלה שוב ושוב, נותרו בעינם ומח"ש לא קיימה את חובתה הקבועה בדיון לגבי אף לא אחד ממקרי מות האזרחים מירי השוטרים, החל באוקטובר 2000 ועד לפרסום מסקנותיה בספטמבר 2005. ראשי מח"ש נושאים באחריות למחדלים אלו ויש לחקור את כשליה של מח"ש ולמצות את הדין עם ראשיה.

52. הדברים שנאמרו בדו"ח מבקר המדינה האחרון על תלונות הנגזרות ללא חקירה "אי-חקירת שיעור כה גבוה של תלונות כאלה ... [עלולים] להתפרש בקרב השוטרים כמתן הכשר

⁵⁶ דו"ח ועדת אור, עמ' 772, פסקה 27.

⁵⁷ שם, עמ' 736, פסקה 245.

⁵⁸ דו"ח מבקר המשטרה, הטיפול המערכתי בתופעת אלימות שוטרים, 1993 עמ' 59.

⁵⁹ משרד המשטרה, דו"ח הוועדה בנושא: הטפול המערכתי באלימות שוטרים (יוני 1994), עמ' 6.

⁶⁰ דו"ח מבקר המדינה 56א, עמ' 358-359.

להתנהגות פסולה, ובקרב הציבור - כהקלת ראש בחומרתן של תלונות על שימוש חורג בכוח
שלא כדין...⁶¹ הינם בבחינת קל וחומר לענייננו.

⁶¹ שם, עמ' 362.